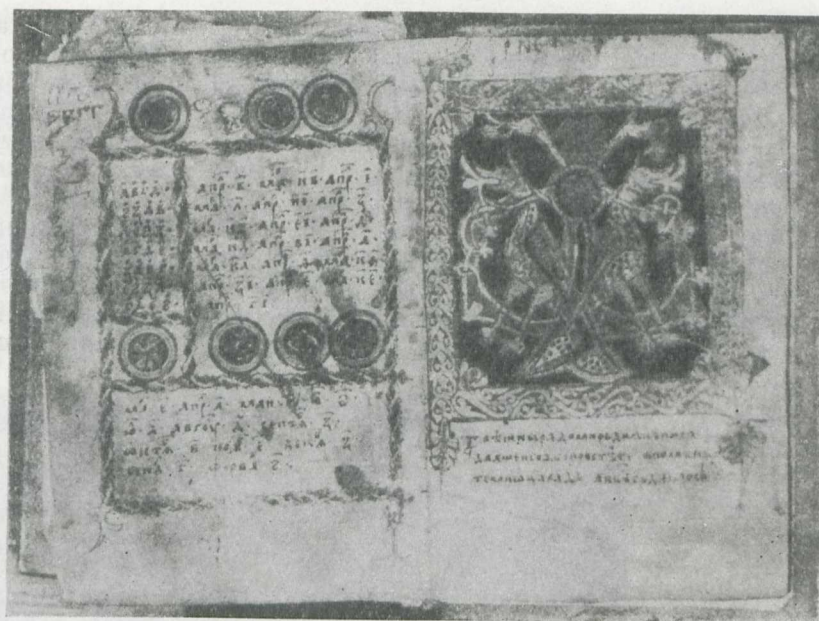
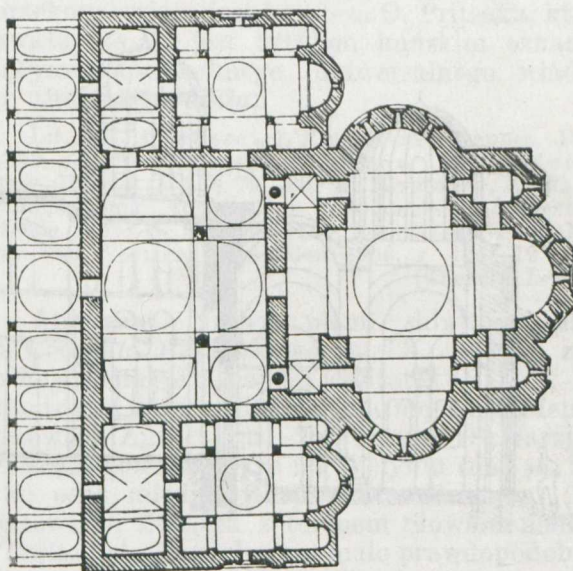

3. A. (Święta Góra) stanowi jakby osobne państwo kl., protegowane i wspierane przez dwór ces., jak i innych władców krajów prawosławnych, a zarazem także główne i najbardziej wpływowe środowisko biz. życia kl. i religijnego. Kolejno powstawały tam obok grec. także kl. mniichów wsch. (gruzińskich) oraz krajów słow., Serbii, Bułgarii, Rusi. Z A., gdzie krzyżowały się różnorodne tradycje, wśród których wybitne miejsce zajmowały tradycje i elementy wsch. chrześc. (syryjskie i in.), promieniowały ideały i wzory życia i doktryn religijnych, oparte o dawne tradycje, na cały zasięg religii i kult. Wschodu chrześc. Każdy z tych kl. stanowi duży zwarty zespół zabudowań (jakby kształtu całego miasta) sakralnych, gospodarczych i mieszkalnych, otoczonych murem obronnym z wysoką wieżą-donjonem (pyrgos). A w ich budynkach użytkowych najlepiej zachowały się typy śr. biz. domów mieszkalnych. W dziedzinie archit. najważniejsze są jednak ich budynki sakralne, zwłaszcza cerkwie-sobory (katholikos). Najstarsza spośród tych świątyń znajduje się w kl. Ławra (z końca X w.), zbudowana przez św. Atanazego, będąca pierwowzorem późniejszych cerkwi atonńskich. Cerkwie te stanowią zasadniczo swoiste połączenie planu trójlistkowego z planem krzyża grec.; do ramion bocznych (płn. i płd.) krzyża, nad którego środkiem wznosi się kopuła na niskim stosunkowo tamburze, dobudowane są jako ich zakończenie półokrągłe absydy. Pod kopułą powstaje w ten sposób obszerna przestrzeń centralna, włączona do wnętrza kierun-

Ryc. 13. Dwie strony tzw. Psalterza Radomira (XIII w.) — rękopis słowiański z klasztoru Zografon wg Dölgera

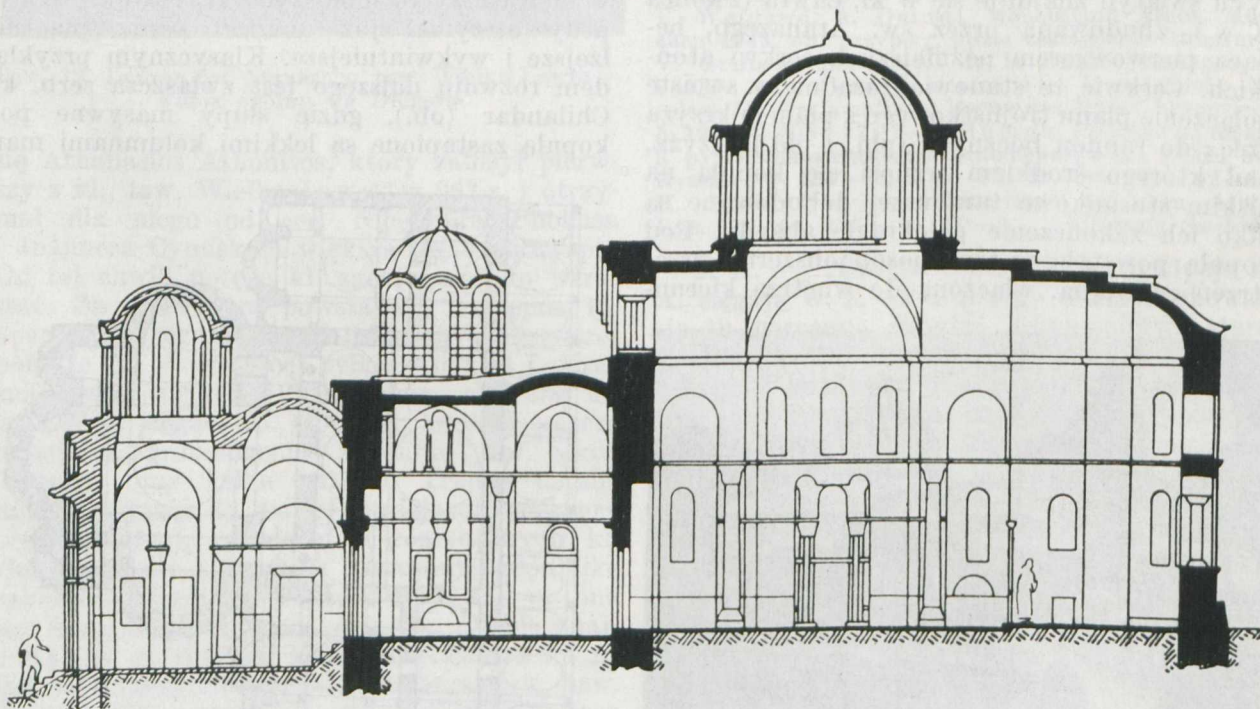
kowego. Ten sam typ był w w. IX w użyciu w Konstantynopolu i stanowi poniekąd fazę przejściową między bazyliką z kopułą a typem cerkwi krzyżowo-kopułowej. Naos cerkwi często poprzedzany jest narteksem podwójnym i przedsionkiem (liti), miejscami dużą salą przedzieloną kolumnami na dwie lub trzy nawy, przykrytą dwiema kopułami (ob. Chilandar). Podstawowy ten typ, w Ławrze jeszcze o masywnych, ciężkich formach (wyk. ok. 1004 r.), w niewiele tylko młodszych kl. Iwiron i Wato-pedy otrzymał już ukształtowanie znacznie lżejsze i wykwintniejsze. Klasycznym przykładem rozwoju dalszego jest zwłaszcza serb. kl. Chilandar (ob.), gdzie słupy masywne pod kopułą zastąpione są lekkimi kolumnami mar-

Ryc. 14. Katholikos klasztoru Św. Atanazego i jego rzut poziomy wg Dölgera

murowymi. Z A. typ cerkwi tamtejszych w różnych odmianach rozpowszechnił się po całym świecie prawosławnym, szczególnie częsty stał się, doznając bogatych przekształceń, w archit. serb. grupy cerkwi w dorzeczu Morawy (ob. Serbia — sztuka, Kalenić, Manasija, Lazarica). Niemale było też znaczenie malarstwa atońskiego dla późniejszego rozwoju malarstwa w świecie biz. Niestety jednak z okresów starszych w zakresie tym bardzo niewiele się zachowało, a i to (np. w Chilandarze) w stanie mocno zmienionym. Ogromna ilość malowideł

atońskich, jakkolwiek powtarzająca stare tradycyjne sposoby ujęcia i motywy, pochodzi z czasów późniejszych, począwszy od w. XVI. Także słynna Hermeneia, podręcznik malarstwa cerkiewnego, jakkolwiek niezmiernie cenny, ponieważ podaje stare, uświęcone długą tradycją przepisy techniczne i ikonograficzne, pochodzi dopiero z w. XVIII. Malarstwo atońskie, w którym bardzo wyraźnie występują liczne pierwiastki wsch., pozabiz., jest w gruncie rzeczy jednak wynikiem i wyrazem głębokiego konserwatyizmu, cechującego atmo-

Ryc. 15. Katholikos klasztoru Chilandar i jego przekrój poprzeczny wg A. Deroko

sferę późnych kl. biz., pozbawionego właściwych cech twórczych.

Lit.: Н. П. Кондаков, Памятники христианского искусства на Афоне, СПб. 1902; tenże, Македония. Археологическое путешествие, СПб. 1909; G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916; H. Brockhaus, Die Kunst in den Athos-Klöstern, 2 wyd., Leipzig 1924; G. Millet, Monuments de l'Athos, I, Les peintures, Paris 1927; З. Та-тић, Трагом велике прошлости, Београд 1929; Дј. Бошковић, Светогорски пабирци, Стари-нар, N.S., књ. 14; С. Радойчић, Уметнички споменици манастира Хиландара, Зборник радова САН, Византолошки Институт, Београд, 3, 1955, s. 163—169.

[Wojśław Molè]